

УДК 81'276.6+811.111+81'342.9

Юмрукуз А. А.

ІНТОНАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ПОВНОЇ Й НЕПОВНОЇ ЗГОДИ В ДІЛОВОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню інтонаційних особливостей мовленнєвих актів повної й неповної згоди. На основі проведеного інструментально-фонетичного аналізу на матеріалі англомовного (американський варіант) ділового діалогічного дискурсу визначено певні інваріантні моделі інтонаційного оформлення мовленнєвих актів повної та неповної згоди.
Ключові слова: діловий діалогічний дискурс, мовленнєвий акт згоди, повна й неповна згода, інтонація.

Юмрукуз А. А. Интонация речевых актов полного и неполного согласия в деловом диалогическом дискурсе. – Статья.
Статья посвящена исследованию интонационных особенностей речевых актов полного и неполного согласия. На основе проведенного инструментально-фонетического анализа на материале англоязычного (американский вариант) делового диалогического дискурса определяются инвариантные модели интонационного оформления речевых актов полного и неполного согласия.
Ключевые слова: деловой диалогический дискурс, речевой акт согласия, полное и неполное согласие, интонация.

Yumrukuz A. A. Intonation of speech act of full and partial consent in dialogical business discourse. – Article.
The article presents the research of intonational peculiarities of speech acts of full and partial consent in dialogical business discourse. Based on the results of instrumental and phonetic analysis carried out on the material of English (American variant) dialogical business discourse, invariant models of speech acts of full and partial consent are determined.
Key words: dialogical business discourse, speech act of consent, full and partial consent, intonation.

У світлі останніх тенденцій у філологічній науці, а саме з перенесенням фокусу з власне мови на користувача мови, з опису мови як сталої структури на її функціонування в процесі комунікації, усе більше уваги лінгвістів приділяється дослідженню зв'язку інтенції, комунікативного наміру мовця та мовних засобів його реалізації, аналізу мовленнєвих, дискурсивних актів як мовленнєвої взаємодії мовця та слухача з урахуванням адресантного, адресатного, контекстуального й ілюкутивного аспектів. Мовленнєвий акт повної або неповної згоди є реалізацією відповідних комунікативних інтенцій, які виражаються за допомогою мовних засобів різних рівнів, зокрема лексичних, граматичних, інтонаційних. У статті увагу приділено саме інтонаційним засобом вираження повної або неповної згоди в діалогічному діловому дискурсі.

Дослідженню згоди в цілому й мовленнєвого акту згоди зокрема присвячено чимало лінгвістичних праць, у яких обґрунтовується лінгвістичний статус згоди (В.М. Василін, І.В. Галактіонова, Н.Т. Войцехівська, Т.М. Колокольцева, Т.М. Свиридова, О.В. Озаровський та інші), виокремлюються її певні комунікативно-прагматичні смисли (А.Д. Зербіно, І.М. Рудик, М.К. Любимова, К.О. Оразолінова, О.М. Ружнікова та інші); у межах дисертаційних досліджень вивчаються інтенціональні смисли згоди в дискурсі ділових нарад і переговорів («Интенциональные смыслы согласия и несогласия в русских и немецких дискурсах совещаний и переговоров» М.К. Любимовой), аналізується інтонація реактивного мовленнєвого акту згоди порівняно з інтонацією ініціального мовленнєвого акту («Інтонаційне вираження категорії згоди/незгоди у французькому діалогічному мовленні (експериментально-фонетичне дослід-

ження)» Е.М. Андрієвської). Проте, як засвідчив аналіз літературних джерел із цієї проблематики, інтонація англомовних мовленнєвих актів повної й неповної згоди в цілому та на матеріалі ділового дискурсу зокрема є недостатньо вивченою, що зумовлює актуальність проведення досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є визначення дистинктивних ознак інтонації мовленнєвих актів повної й неповної згоди в діловому діалогічному дискурсі.

Згода є складною та багатоаспектною категорією, що виступає об'єктом таких соціогуманітарних дисциплін, як філософія, зокрема соціальна філософія, риторика, логіка, соціологія, теорія конфліктології та лінгвістика. Так, згоду (консенсум) розуміють як загальну властивість універсуму, гармонізацію суспільства; саме згода стала основою риторичної концепції гармонізуючого діалогу.

Згода як лінгвістична категорія визначається найбільш узагальнено як тотожність, збіг позицій, точок зору двох комунікантів.

Категорія згоди кваліфікується різними лінгвістами як функціонально-семантична (М.Т. Свиридова, Н.І. Поройкова, О.М. Морозова), інтракціональна (О.М. Ружнікова, О.М. Морозова), комунікативна (І.В. Галактіонова, Н.І. Поройкова, Т.В. Матвеева, Т.Г. Михальчук) категорія. Ми розглядаємо згоду як комунікативно-прагматичну категорію, суть якої полягає в збігові поглядів комунікантів, що виражається у відповідних комунікативних інтенціях мовця в умовах певної прагматичної ситуації.

Досліджуючи функціонування згоди в діалогічному дискурсі, її розглядають або як тональність і лінію поведінки в діалозі, або як окрему комунікативну реакцію на висловлювання спів-

розмовника, тобто як мовленнєвий акт. Під мовленнєвим актом згоди ми слідом за І.М. Рудик розуміємо «вербальну взаємодію мовця та слухача, що представляє собою позитивну відповідь-реакцію на попередню частину дискурсу, ілюктивною метою якого є маркування змісту висловлення співрозмовника як такого, що відповідає дійсності або інтересам (можливостям) мовця» [2, с. 12].

За обсягом згода поділяється на повну й неповну. Під повною розуміють таку згоду, коли думка, намір, бажання комуніканта повністю співпадають із думкою, наміром, бажанням комунікатора, що виражається в реактивному мовленнєвому акті; неповна ж згода має місце в тому випадку, коли думка, намір, бажання комуніканта частково співпадають із думкою, наміром комунікатора, при цьому комунікант у реактивному мовленнєвому акті надає певну умову, за якої він погодиться з комунікатором, або в його згоді присутня деяка невпевненість (М.К. Любимова, О.В. Озаровський, О.Н. Ружникова).

До повної згоди дослідниками відносяться такі комунікативно-прагматичні види згоди, як згода-підтвердження, згода-схвалення, згода-дозвіл, згода-підкорення, згода-обіцянка, згода-договір; неповна згода представлена такими видами, як невпевнена згода, пасивна згода, згода-поступка, фальш-згода, згода з умовою (К.О. Оразолінова, М.В. Баделіна).

Особливого значення згода набуває в діловому дискурсі, адже головною метою цього виду дискурсу є саме досягнення згоди. Діловий дискурс, що належить до інституціонального типу дискурсу, характеризується високим ступенем регламентованості, що передбачає, зокрема, дотримання принципів кооперації та ввічливості; у постулатах останнього поряд із максимами такту, великодушності, схвалення, скромності, симпатії знаходиться максима згоди. Необхідність дотримання зазначеного принципу, прагнення до згоди й максимальної елімінації негативного ефекту незгоди в діловому діалогічному дискурсі часто стає причиною використання мовленнєвих актів неповної згоди.

Повнота/неповнота згоди реалізується в мовленні різними засобами, зокрема лексичними, граматичними, інтонаційними. До лексичних засобів вираження повної або неповної згоди відносять відповідні алокутори: інтенсифікатори (*surely, definitely, exactly*) та деінтенсифікатори (*possibly, maybe*). Граматичними засобами вираження неповноти згоди є найчастіше граматичні конструкції з дієсловами умовного стану на кшталт *That might be possible, we could agree that, I would tend to agree* та інші.

Особливу роль під час вираження повноти/неповноти згоди відіграють інтонаційні засоби. Інтонація під час реалізації згоди певного обсягу

може мати односпрямовану з лексико-граматичними засобами дію, тобто дублювати/підсилувати/послаблювати відтінки смислів, переданих лексико-граматичними засобами, або виступати самостійним, іноді єдиним актуалізатором певного комунікативно-прагматичного смислу згоди.

Найчастіше в діалогічному дискурсі інтонація мовленнєвого акту згоди як акту реактивного (у формальному плані – репліки-реакції) аналізується порівняно з інтонацією ініціального мовленнєвого акту (репліки-стимулу). Так, Р. Огден зазначає, що нейтральний, окремо взятий мовленнєвий акт власне згоди не виявляє жодних унікальних інтонаційних особливостей, які були б властиві лише йому [4, с. 1772]. Його специфіка визначається лише через аналіз змін інтонаційних характеристик від репліки-стимулу до репліки-реакції. Так, за характером зв'язку з попередньою реплікою в діалогічному мовленні репліки-реакції згоди знаходяться у відношенні «висотної узгодженості» (*pitch concord*, за Д. Бразилом), тобто висотно-мелодійні модуляції цієї репліки близькі до тих, що мали місце в репліці-стимулі [4, с. 1773; 5, с. 201].

Окрім інтонаційних особливостей зв'язку з попереднім мовленнєвим актом, висуваються припущення щодо наявності специфічних інтонаційних ознак згоди відповідно до певного стилю мовлення й вираження певної модальності (ухвалення, поступки, умови; повноти, категоричності, впевненості vs неповноти, некатегоричності, невпевненості тощо) та певних емоцій (емоційно-нейтральної згоди, емоційно позитивно забарвленої й емоційно негативно забарвленої згоди) [4, с. 1774].

Діловий діалогічний дискурс належить до офіційно-ділового стилю мовлення, серед загальних інтонаційних особливостей якого виділяють повільний і середній темп, велику кількість пауз (переважають паузи стику над паузами хезитації), середню інтенсивність, низьку або середню передшкалу, переважно поступово низхідну або ковзну шкалу, середній рівень каденції, середній частотний діапазон основного тону, максимальний негативний інтервал у шкалі (В.Л. Романюк, В.С. Слепович, Е.Б. Карневська, Е.І. Гавриленко, Ю.А. Дубовський, Ю.С. Ярцева). Незважаючи на те, що, крім загальних характеристик інтонаційного оформлення всіх текстів офіційно-ділового стилю, можливі інтонаційні модифікації в його межах залежно від ступеня офіційності, регламентованості й інтерактивності, у цілому ці узагальнені інтонаційні особливості ділового дискурсу зумовлюють певні обмеження інтонаційного оформлення мовленнєвого акту згоди, а також звужений діапазон інтонаційних модифікацій.

Мовленнєвий акт згоди зустрічається в мовленні в чистому вигляді досить рідко (Т.М. Свиридо-

ва, М.К. Любимова, О.М. Ружникова). Найчастіше ж у такому мовленнєвому акті має місце поєднання декількох модальних значень, наприклад згоди-поступки, згоди-схвалення, згоди-підтвердження тощо, тобто у функціонально-прагматичному аспекті на основний смисл згоди накладаються додаткові, периферійні інтенції мовця. У таких комбінаціях можливі різні види взаємодії просодичних засобів основної й додаткової інтенції: інтонаційний контур їх комбінації має такі ж риси, як і контур кожної з них; результуючий контур має відмінні від первинних контурів риси, або ж виникає повністю новий просодичний маркер.

Категоричність, повнота, впевненість або їх протичлени є важливими факторами інтонаційної структури мовленнєвого акту згоди. До загальних інтонаційних показників категоричності фонетисти відносять рівну або низхідну шкалу з різким зниженням тону, посилення інтенсивності в голосному центрі, дуже низький рівень каденції, середній або низький рівень перед'ядерного тону. Некатегоричність виражається через протилежні інтонаційні показники, такі як рівна або низхідна шкала з підвищенням тону, середній або іноді прискорений темп, високий або середній рівень перед'ядерного тону [3, с. 34; 1, с. 13–15].

У цьому дослідженні ми вивчали, як саме параметр повноти/неповноти згоди модифікує інтонацію мовленнєвого акту згоди в діловому діалогічному дискурсі. Матеріалом дослідження слугували аудіозаписи ділових зустрічей, конференцій, нарад, переговорів американських компаній, частина яких була відібрана з SBCSAE (Santa Barbara Corpus of Spoken American English), а частина була записана під час публічної теле-трансляції. Складання корпусу дослідження відбувалося в декілька етапів. Спочатку методом суцільної вибірки були відібрані прості інтеракції та трансакції, які на рівні одиниць мовлення відповідають діалогічним єдностям і мікродіалогам, що містили в собі мовленнєві акти згоди. На другому етапі з виділених одиниць були вибрані окремі мовленнєві акти згоди, які й склали експериментальний корпус дослідження. Мовленнєві акти згоди були представлені власне простими мовленнєвими актами згоди, які на формальному рівні відповідали реченню, або актами-функціями в межах складних актів.

Аналіз матеріалу дослідження здійснювався у два етапи: аудиторський та інструментальний аналіз.

На етапі аудиторського аналізу спочатку двом носіям американського варіанту англійської мови, зокрема викладачам-лінгвістам (проте без спеціальної фонетичної підготовки), пропонувалося прослухати обрані інтеракції та трансакції та маркувати виражену в них згоду як повну або неповну. Після цього три викладачі-фонетисти ан-

глійської мови прослуховували відібрані діалоги й характеризували згоду за такими параметрами: напрям руху основного тону; тип шкали за характером взаємного розташування наголошених і ненаголошених складів (регулярна, східчаста, скандентна та інші), діапазон тональних змін у межах синтагми (широкий, середній, вузький); гучність (підвищена або знижена); зміни гучності; позиція фразового, логічного й емоційного наголосів; темп (високий, середній, низький); наявність/відсутність коливань темпу; позиція й тип пауз (внутрішньосинтагменні, міжсинтагменні, міжфразові); тривалість міжсинтагменних та міжфразових пауз (коротка, середня, тривала).

Інструментальний аналіз здійснювався з використання програмного забезпечення PRAAT 5.0 та WaveLab. Для інструментального аналізу було відібрано 300 висловлень згоди, у яких було реалізовано мовленнєвий акт згоди. Аналізу було піддано частотний, динамічний і часовий просодичні параметри. Акустичні просодичні характеристики реєструвалися комп'ютером автоматично. Висновки за частотними, динамічними й часовими параметрами мовлення, виявлені за результатами електроакустичного аналізу, було зроблено на основі усереднених аналізованих показників.

У результаті проведеного електроакустичного аналізу було отримано такі результати. Повна згода в діловому діалогічному дискурсі характеризується такими показниками:

- мелодійний компонент – низька передшкала; скандентна, ступенчаста низхідна шкала; низька або з невеликим підйомом каденція, широкий діапазон тональних змін протягом синтагми, низхідні, висхідні або низхідно-висхідні ядерні тони;
- динамічний компонент – знижена інтенсивність у передшкالی, підвищена інтенсивність у шкалі та ядрі, середня інтенсивність каденції;
- часовий компонент – середній або прискорений темп, дещо уповільнений темп на ядрі, дуже короткі міжсинтагменні паузи.

Для мовленнєвого акту неповної згоди виявилися релевантними такі інтонаційні характеристики:

- мелодійний компонент – середня передшкала; рівна або низхідна шкала, середня або з невеликим підйомом каденція, вузький діапазон тональних змін протягом синтагми, висхідні ядерні тони;
- динамічний компонент – середня інтенсивність усіх сегментів синтагми;
- часовий компонент – середній або уповільнений темп, відсутність суттєвих коливань темпу в межах синтагми, дуже короткі міжсинтагменні паузи.

Отримані результати дали змогу визначити інваріантні дистинктивні інтонаційні ознаки повної/неповної згоди в діловому діалогічному дискурсі

та узагальнити основні відмінності, що виступають саме диференціаторами повної або неповної згоди:

– діапазон тональних змін широкий для повної згоди та вузький для неповної;

– різноманітні прості й комплексні ядерні тони для повної згоди та переважно висхідні для неповної;

– коливання інтенсивності в напрямі підвищення під час вираження повної згоди та відносно стабільна середня інтенсивність у всіх сегментах синтагми під час вираження неповної згоди;

– темп середній або прискорений під час вираження повної та середній або уповільнений за відсутності значних коливань під час вираження неповної згоди.

Отже, у результаті дослідження ми дійшли висновків про те, що інтонаційні характеристики мовленнєвого акту згоди в діловому діалогічному

дискурсі залежать від таких факторів, як офіційність мовлення, що обмежує діапазон інтонаційних модифікацій, а також наявність додаткових модальностей. Незважаючи на те, що ізольовані репліки згоди не мають власних специфічних інтонаційних контурів, таку специфіку можна простежити на рівні, зокрема, обсягу вираженої згоди, тобто повної або неповної згоди. Повнота/неповнота згоди реалізується через складну, проте чітко організовану комплексну взаємодію всіх компонентів інтонації: мелодійного, динамічного й темпорального.

Подальші **перспективи дослідження** вбачаємо в аналізі ще одного фактору, що був наведений у цій роботі, – емоційності. Доцільно буде, на нашу думку, визначити методами аудиторського й інструментального аналізів особливості мовленнєвого акту згоди, що є емоційно нейтральним або емоційно-забарвленим.

Література

1. Гарцев А.Д. Интонация семантико-прагматических разновидностей побудительных высказываний в русском языке (экспериментально-фонетическое исследование) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А.Д. Гарцев. – М., 1992. – 29 с.
2. Рудик І.М. Комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди/незгоди в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.М. Рудик. – Харків, 2001. – 17 с.
3. Толстокурова А.В. Вариативность просодии просьбы в женской и мужской речи : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / А.В. Толстокурова. – К., 1991. – 191 с.
4. Ogden R. Phonetics and social action in agreements and disagreements / R. Ogden // Journal of pragmatics. – 2006. – № 38. – P. 1752–1775.
5. Pickering L. The pragmatic function of intonation: cueing agreement and disagreement in spoken English discourse and implications for ELT / L. Pickering, H. Guiling, A. Baker // Pragmatics and prosody in ELT / ed. J. Romero-Trillo. – New York : Springer-Verlag, 2012. – P. 199–218.